

Henszlmann Imre (1813–1888)

Kiállítás
születésének 200. évfordulója
alkalmából

MTA Művészeti Gyűjtemény
2013. október 15.–2013. december 13.

Tárgyjegyzék

Kiss Bálint: A halhatatlanság reménye
(A Jajótöröttek), 1831
Olaj, vászon, 85 × 106 cm
MNG, ltsz. 76.3 T

Marabás Miklós: Eötvös József
(Trefort Ágoston kettős portréja, 1844
Fekete, akvarell, papír. 340 × 255 mm
MTA MGy, ltsz. 791

Marastoni Jakab: Görög nő, 1845
Olaj, vászon, 77 × 61,5 cm
MNG, ltsz. 2726

Kiss Bálint: Jablonczay Pethes János búcsúja
a leányától, 1846
Olaj, vászon, 92 × 75,5 cm (másodpéldány)
MNG, ltsz. 54.302

Marastoni József: Henszlmann Imre, 1861
Papír, litográfia. 495 × 354 mm
MNM, TKCs, ltsz. 8247

Zichy Mihály: A zene végigkísér
a bölcsőtől a sírig, 1881–1892 között
Lavírozott tus, toll, akvarell, papír.
270 × 3620 mm
MTA MGy, ltsz. 82

Henszlmann Imre grafikai gyűjteménye

Henszlmann Imre grafikatörténeti érdeklődése bécsi egyetemi évei alatt (1835–1836), Joseph von Böhmer (1794–1865) éremvénnök, a császári pénzverdéhez tartozó vésnökakadémia igazgatója környezetében alakult ki. Böhmer-től származott 15–18. századi metszetkollekciójának java is: közel ezer lap. E gyűjtemény rész súlypontját a 15–16. századi német metszetanyag képezte, és Henszlmann későbbi vásárlásaival is törekedett a kollekció irányú bővítésére. A Böhmer-átvett, száz lapot számláló Dürer-gyűjteményt közel harminc, az éremtől darabos Rembrandt-kollekciót pedig hetven lappal gyarapította. Néhány igen értékes darabot kiegészítette a Böhmer-gyűjtemény válogatott 16. századi itáliai rézcsékely németalföldi anyagát is. Henszlmann, úgy tűnik, nem folytatta intenzív és tervszerű gyűjtését, és általában nem közvetlenül a műkereskedelem csatornáin nyújtotta alkalmi beszerzéseit: gyakrabban ismerőseitől kapott

Albrecht Dürer: Veronika kendője, 1513.
Rézmetszet, British Museum

és közvetítésükkel vett metszeteket. Vásárlásainak zömével gyűjteményének 17–18. századi anyaga gazdagodott.

Grafikai gyűjteménye halálakor mintegy kétezer lapot foglalt magában, köztük több utólagos levonatot és kópiát, magyar, osztrák és német kortársak munkáit és reprodukciókat is. Henszlmann jellemző módon a megfelelő iskola darabjai közé foglalva tüntette fel gyűjteménye lajstromában az 1836–1847 között készült rajz- és metszetszámolatokat. Kollekcója legjavát keretben tartotta, és a keretezett lapokat oktatási segédanyagként használta az 1870-es években tartott egyetemi előadásain, a ránk maradt előadásszövegek tanúsága szerint hosszasan elidőzve gyűjteményének egy-egy különösen nagyra értékelt darabjánál.

Schelte Adamsz. Bolswert, Peter Paul Rubens után:
A csodálatos halfogás, 1638 körül. Rézmetszet, British Museum

A kassai Felsőmagyarországi Múzeumegyletre hagyományozott Henszlmann-metszetgyűjtemény ma már csupán az adományozó életében, illetve halála után készült jegyzékek alapján rekonstruálható. A Kelet-Szlovákiai Múzeum mindössze 372 azonosított lapot tart nyilván az egykori kollekciónak. A kiállításon látható lapok nem azonosak a hánnyatott sorsú gyűjtemény darabjaival. A Szépművészeti Múzeum Grafikai Osztályának törzsanyagából összeál-

lított válogatás csupán felidézi Henszlmann Imre gyűjteményének legjelentősebb csoportjait, illetve rövid áttekintést ad azokról a darabokról, amelyek különösen fontos szerepet játszottak művészettörténeti munkásságában.

Henszlmann művészettörténeti munkája során mindvégig meghatározó maradt a grafikai művek Bécsben elsajátított szemlélete, és kutatásaiban, összehasonlító elemzéseiben több esetben támaszkodhatott saját kollekciónak anyagára is. Publikált munkáiban első ízben a kassai Szent Erzsébet-templom főoltára (1474–1477) kapcsán utalt gyűjteményére, az oltár felújítása alkalmából 1847-ben, a Kisfaludy-Társaság ülésén tartott előadásában. Itt tette közzé egész életében hangoztatott meglátását, miszerint az Erzsébet-legenda ruhacsodajelenetén megfigyelhető fordított M, azaz W-mesterjegy „Wolgemuth Mihál, Dürer mestere” nevét rejti, tehát „ismert sőt híres mestertől származnak képeink”. A táblák részletformuláinak megfelelőit a Wolgemut-műhely fametszetein, a bártfai Szent Egyed-templom Jézus születése oltára tábláinak (1480) metszetalóképeit Martin Schongauer munkái között, a lőcsei Szent Jakab-templom főoltára Passió-képeinek (1517) mintáit Lucas Cranach metszetsorozatában (1509), a kissebeni Keresztelő Szent János-templom főoltára egyes tábláinak (1510) előképeit Dürer tizenkét lapos Nagy Passió-sorozatának korai kompozícióiban (1497–1500) azonosította.

A kassai főoltár képeit bemutató reprodukciók készítését és közreadását az 1840-es évek óta tervezte. A Szent Erzsébet életének eseményeit megjelenítő táblákról készült rajzait a témában tartott előadásán mutatta be 1847-ben, és később, az 1873-as bécsi világkiállításon is szerepeltette Wolgemut-attribúciójának, valamint fiziognómiai és portréikonográfiai vonatkozású megfigyelésainak illusztrációiként. A metszetek kiviteleztetése 1846-ban, a kassai dómot tárgyaló kötetének megjelenésekor túl költségesnek bizonyult, végül csak az 1870–1873 közötti években készültek el, Pollák Zsigmond (1837–1912) – a Wolgemut-műhely munkáinak és Dürer nagyméretű fametszeteinek néhány sajátosságát utánózni igyekvő – előadásában.

A kép, a feltételezett mintakép és a reprodukció szinte analóg szerephez jutott Henszlmann műelemzéseiben; kutatási módszere jellemzően megkövetelte a táblaképek vonalas redukcióját, rajzként (metszetként) való reprodukálását. Amikor Ipolyi Arnold 1878-ban fényképeket küldött a kassai főoltár képeiről Moritz Thausing (1838–1884) művészettörténésznek Bécsbe, s ezek nyomán a jeles Dürer-szakértő a Wolgemut-műhely formulái helyett „Schongauer befolyását” vélte fölfedezni a táblákon, Henszlmann a reprodukciók hiányosságaiban látta e tévedés nyilvánvaló okait: vélekedése szerint Thausing „nem jól sikerült photographiák után ítélte, melyek nagyon feketén ütven ki, a ruha redőzet meszteri elrendezését sehogysem adják vissza”.

(Ecsedy Anna)

Martin Schongauer: Krisztus Pilátus előtt
Rézmetszet, British Museum

Tárgyjegyzék

Pollák Zsigmond, Henszlmann Imrének
 az 1840-es években készült rajza után:
 Szent Erzsébet születése: a kassai
 Szent Erzsébet-templom főoltárának nyitott
 állapotban látható táblaképe, 1870 körül
 Fametszet, kasírozva, 318 × 245 mm
 (karton: 406 × 319 mm)
 MTA KIK, Kézirattár, Ms 4407/41

Pollák Zsigmond, Henszlmann Imrének
 az 1840-es években készült rajza után: Részlet
 a kassai Szent Erzsébet-templom főoltárának
 Szent Erzsébet születését ábrázoló táblájáról:
 Mátyás király és Michael Wolgemut feltétele-
 zett portréja, valamint egy harmadik személy
 Fametszet, kasírozva, 222 × 304 mm
 (karton: 272 × 360 mm)
 MTA KIK, Kézirattár, RAL, K 1219/45
 egyik lapja

Pollák Zsigmond, Henszlmann Imrének
 az 1840-es években készült rajza után:
 Szent Erzsébet búcsúja férjétől: a kassai Szent
 Erzsébet-templom főoltárának nyitott állapot-
 ban látható táblaképe, 1870 körül
 Fametszet, kasírozva, 328 × 256 mm (karton:
 416 × 324 mm)
 MTA KIK, Kézirattár, Ms 4407/52

Dr. Sziklay János – Dr. Borovszky Samu (szerk.):
 Abauj-Torna vármegye és Kassa. (Magyarország
 vármegyéi és városai, I. kötet.) Budapest, 1896
 Nyitva: Reprodukció Henszlmann Imrének az
 1840-es években, a kassai Szent Erzsébet templom
 lom főoltárának Szent Erzsébet imáját és látomá-
 sát megjelenítő táblaképéről készült rajzáról
 (A kötet ifj. Kemény Lajos által írt, „A képzőmű-
 vészet Kassán” című fejezetének illusztrációja)

Pollák Zsigmond, Henszlmann Imrének
 az 1840-es években készült rajza után:
 Szent Erzsébet látomása: a kassai
 Szent Erzsébet-templom főoltárának nyitott
 állapotban látható táblaképe, 1870 körül
 Fametszet, kasírozva, 287 × 252 mm
 (karton: 378 × 317 mm)
 MTA KIK, Kézirattár, Ms 4407/46

Pollák Zsigmond, Henszlmann Imrének
 az 1840-es években készült rajza után:
 Szent Erzsébet halála: a kassai Szent Erzsébet-
 templom főoltárának nyitott állapotban látható
 táblaképe, 1870 körül
 Fametszet, kasírozva, 304 × 245 mm
 (karton: 410 × 338 mm)
 MTA KIK, Ms 4407/45

Henszlmann Imre:
 Histoire de Saint Elisabeth de Hongrie peinte
 par Michel Wohlgemuth, kézirat
 Forster Központ, Tudományos Irattár, ltsz.
 1648/4/1–2

Henszlmann Imre: Lőcsének régiségei.
 (Magyarországi régészeti emlékek /
 Monumenta Hungariae archaeologica, III/2.
 kötet.) Budapest 1878
 Nyitva az I. táblánál:

Doby Jenő Wenzel Merklas rajza után:
 A lőcsei Szent Jakab-templom oltárai:
 a Szent Péter és Pál-oltár és a Szent Katalin-oltár,
 valamint a szentségház képe, rézmetszet
 MTA BTK Művészettörténeti Intézet

Pollák Zsigmond, ifjabb Storno Ferenc
 körvonalrajza után:
 Az Angyali Üdvözet: a lőcsei Szent Jakab-
 templom Havas Boldogasszony-oltárának
 nyitott állapotban látható
 bal felső táblaképe, 1873
 Fametszet, 235 × 180 mm
 (papír: 367 × 290 mm)
 MTA KIK, Kézirattár, Ms 4407/39

Pollák Zsigmond, ifjabb Storno Ferenc
 körvonalrajza után:
 A Királyok Imádása: a lőcsei
 Szent Jakab-templom Havas Boldogasszony-
 oltárának nyitott állapotban látható
 jobb alsó táblaképe, 1873
 Fametszet, 236 × 181 mm (papír: 367 × 290 mm)
 MTA KIK, Kézirattár, Ms 4407/50

Ifjabb Storno Ferenc:
 A lőcsei Szent Jakab-templom Havas

Boldogasszony-oltára nyitott szárnyakkal:
képkompozíció négy kasírozott fotóval
Storno fametszet-előkészítő körvonalrajzairól
az oltár négy táblaképe után
(Angyali Üdvözet, Vizitáció, Születés,
Királyok Imádása), indadíszes keretben, 1873
Toll, tus, ceruza, karton, 811 × 571 mm
MTA KIK, Kézirattár, Ms 4407/92

Martin Schongauer:
Menekülés Egyiptomba
Rézmetszet, 260 × 170
L. 7; B. 7
SzM, ltsz. 31.

Martin Schongauer:
Krisztus Pilátus előtt
Rézmetszet, 174 × 121 mm
L. 24; B. 14
SzM, ltsz. 37

Israhel van Meckenem:
Krisztus töviskoronázása és kigúnyolása,
1475–1485 körül
Rézmetszet, 210 × 147 mm
B. 14
SzM, ltsz. 30006

Albrecht Dürer:
Szent Jeromos sziklás tájban, 1496 körül
Rézmetszet, 322 × 224 mm
B. 61
SzM, ltsz. 1900-500

Albrecht Dürer:
Szent Eustachius, 1501 körül
Rézmetszet, 355 × 259 mm
B. 57
SzM, ltsz. 1900-540

Albrecht Dürer:
Címerpajzs halálfejjel, 1503
Rézmetszet, 220 × 156 mm
B. 101
SzM, ltsz. 1900-540

Albrecht Dürer:
A Vizitáció, 1503–1504;

a Szűz élete-sorozatból (20 lap, 1511)
Fametszet, 300 × 210 mm
B. 84
SzM, ltsz. 3126

Albrecht Dürer:
Mária halála, 1510;
a Szűz élete-sorozatból (20 lap, 1511)
Fametszet, 292 × 206 mm
B. 93
SzM, ltsz. 1474

Albrecht Dürer:
Az Utolsó Vacsora, a Nagy Passió-sorozatból
(12 lap), 1510
Fametszet, 398 × 287 mm
B. 5
SzM, ltsz. 1413

Albrecht Dürer:
Veronika kendője, 1513
Rézmetszet, 100 × 139 mm
B. 25
SzM, ltsz. 1900-464

Barthel Beham:
Titus Gracchus csatája, 1528
Rézmetszet, 56 × 295 mm
B. 17
SzM, ltsz. 825

Barthel Beham:
Meztelen férfiak csatája, 1528 körül
Rézmetszet, 55 × 296 mm
B. 16
SzM, ltsz. 826

Albrecht Altdorfer:
Madonna hegyi tájban, 1515 körül
Rézmetszet, 161 × 116 mm
B. 17
SzM, ltsz. 215

Lucas Cranach I:
A Töviskoronázás, a Passió-sorozatból
(14 lap), 1509
Fametszet, 248 × 170 mm
B. 13
SzM, ltsz. 1281

Lucas Cranach I:
Krisztus Pilátus előtt, a Passió-sorozatból
(14 lap), 1509
Fametszet, 249 × 170 mm
B. 15
SzM, ltsz. 1283

Lucas Cranach I:
A Keresztvitel, a Passió-sorozatból (14 lap), 1509
Fametszet, 248 × 165 mm
B. 16
SzM, ltsz. 1284

Hans Burgkmair I:
Indiaiak elefánttal, I. Miksa császár
diadalmenetéből
Az 1516–1518 között készült dúc 1796-ban,
Adam Bartsch által kiadott levonata
Fametszet, 378 × 380 mm
B. 81(129)
SzM, ltsz. 1649

Hartmann Schedel / Michael Wolgemut: Liber
Chronicarum, Nürnberg (Anton Koberger) 1493
Fametszetek; m: 45 cm
SzM, ltsz. Gf 393

Lucas van Leyden:
Krisztus és Veronika, 1515
Rézmetszet, 78 × 105 mm
B. 72
SzM, ltsz. 30134

Hendrik Goltzius:
Thetis delfinek vontatta kagylóban,
az Istenek és istennők sorozatból, 1588–1590
Chiaroscuro fametszet két dúcról,
348 × 260 mm
B. 235
SzM, ltsz. 30361

Schelte Adamsz:
Bolswert, Peter Paul Rubens után:
A csodálatos halfogás, 1638 körül
Rézmetszet, 563 × 850 mm
H. 11.I
SzM, ltsz. 60948

Rembrandt Harmensz. van Rijn:
Jan Lutma aranyműves portréja, 1656
Rézkarc, hidegtű, rézmetszet, 196 × 150 mm
H.276.II; M. 77
SzM, ltsz. 31620

Andrea Mantegna:
Krisztus sírba tétele, 1465–1470 körül
Rézmetszet, 289 × 432 mm
B. 3
SzM, ltsz. 5010

Antonio da Trento Parmigianino
(Girolamo Francesco Maria Mazzola) után:
Narcissus (Ülő férfi hátaktja), 1527–1530 körül
Chiaroscuro fametszet két dúcról,
288 × 182 mm
B. 13
SzM, ltsz. 6260

Francesco Brizio, Ludovico Carracci után:
A Szent Család visszatérése Egyiptomból,
1610–12 körül
Rézmetszet és rézkarc, 213 × 135 mm
B. 2
SzM, ltsz. 6704

Joseph Bucher saját rajza után:
A bártfai (Bartfeld, ma Bardejov, Szlovákia)
Szent Egyed-templom Szent Erasmus-
és Miklós-oltára, 1845.
Rézmetszet, műmellékletként megjelent:
Österreichische Blätter für Literatur und
Kunst 2/39 (1845. január 1.), műmelléklet
Henszlmann „Gebäude altdeutschen Styls
zu Bartfeld in Oberungarn” című
tanulmányának illusztrálására:
Österreichische Blätter für Literatur und Kunst
2/123 (1845. október 14.), 953–956.;
2/124 (1845. október 16.), 963–968.
L. k.: „Flügelaltar zu Bartfeld in Ungarn. [/]
Nach der Natur gezeichnet und radirt von
J. Bucher” „Beilage zu den österreichischen
Blättern für Literatur und Kunst 1845.”
A lapszám fejlécében rézkarcként („in
Kupfer radirt”) megjelölve, e megjegyzéssel:
„Die Beschreibung desselben wird später
nachgeliefert.”